

M. Takács Péter¹

Magyari István és Zrínyi Miklós hadtudományi gondolkodásának párhuzamai

The Parallels in the Military Thought of István Magyari and Miklós Zrínyi

Absztrakt

A tanulmány a magyar hadtudomány korai elméleti fejlődését vizsgálja két meghatározó gondolkodó, Magyari István (Az országokban való sok romlásoknak okairól, 1602) és Zrínyi Miklós (Vitéz hadnagy, 1652) műveinek elemzésén keresztül. A kutatás célja annak feltárása, miként kapcsolódik a 16–17. század fordulóján az erkölcsi-vallási önvizsgálat és a hadművészet elmélete egymáshoz, s hogyan alakul ki a magyar hadtudomány önálló gondolati alapja. Magyari a reformáció korának lelki és társadalmi válságára adott morális választ, míg Zrínyi már a modern hadtudomány előfutáraként a hadakozás tudományos tanulmányozását hirdette. A tanulmány amellett érvel, hogy Zrínyi Miklós tekinthető az első magyar hadtudósnak, aki Magyari erkölcsi alapvetését a katonai praxis és a tudomány rendszerébe emelte.

Kulcsszavak: Magyari István, Zrínyi Miklós, hadtudomány, erkölcs, haza, tudás

Abstract

This study investigates the early theoretical development of Hungarian military science through the works of István Magyari [On the Causes of the Many Ruins of Kingdoms], 1602) and Miklós Zrínyi [The Valiant Commander], 1652). It explores how moral-religious introspection and

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: eltetaki@vipmail.hu

the theory of warfare became intertwined at the turn of the 16th and 17th centuries, forming the intellectual foundations of Hungarian military thought. While Magyar responded to the Reformation-era moral and social crisis with a call for spiritual renewal, Zrínyi anticipated modern military science by defining warfare as a discipline based on learning and practice. The article argues that Zrínyi can be regarded as Hungary's first military theorist, who transformed Magyar's moral principles into a coherent military doctrine grounded in knowledge, discipline, and patriotism.

Keywords: István Magyar, Miklós Zrínyi, military theory, morality, homeland, knowledge

A magyar hadtudomány erkölcsi és tudományos megalapozása a 16–17. század fordulóján

„Isten markában életed, ha nem végeszte, nem halhatsz meg, ha végezte, nem futhatsz el, s azért bízd Istenre magad, s kapj bizvást az ellenségbe. Ha meghalsz, légy igaz hitben, s idvezölsz.”²

A tanulmány célja annak bemutatása, hogy Magyar István (1565–1605) és Zrínyi Miklós (1620–1664) hadtudományi gondolkodása miként illeszkedik a magyar hadtudomány kialakulásának történeti ívébe, és hogyan értelmezhető kettejük viszonya nem ellentétként, hanem fejlődési folyamatként. Az elemzés abból az alapkérdésből indult ki, hogy a háború, a béke, a vezetés, a tudás és a morál fogalma miként jelenik meg a kora újkori magyar gondolkodásban, és ezek a fogalmak hogyan rendeződnek egységes hadtudományi szemléletté.

A gondolatmenet első lépésben Magyar erkölcsi-teológiai megközelítését tárja fel, amely a háborút elsősorban morális következményként értelmezi, és a honvédelem alapját a közösség lelki rendjében látja. Ezt követően Zrínyi hadtudományi rendszerét elemzem, amely a hadakozást már tanulható, tapasztalatra és fegyelemre épülő tudományként határozza meg, miközben megőrzi annak erkölcsi dimenzióját. A fejezet végig azt vizsgálja, miként alakul át a morál szerepe: a teológiai normarendszerből fokozatosan hadtudományos erőnné válik.

Az összevető elemzés azt mutatja meg, hogy Magyar és Zrínyi nem ugyanarról beszélnek azonos módon, hanem ugyanarra a problémára adnak eltérő, de egymásra épülő válaszokat. Magyar a válság erkölcsi diagnózisát adja, Zrínyi a cselekvés tudományos feltételeit dolgozza ki. A fejezet érvelése szerint e kettő együtt alkotja a magyar hadtudomány sajátos alapstruktúráját: a morális normativitás és a racionális hadelmélet egységét. A továbbiakban erre az összefüggésre építve válik értelmezhetővé a magyar hadtudomány későbbi fejlődése.

A 16–17. század fordulóján a magyar politikai közösség nem rendelkezett szuverén állami struktúrával, ugyanakkor már ekkor megfogalmazódott az igény, hogy a háború, a védelem és a pusztulás problémáit elméleti szinten vizsgálják. Ebben a kontextusban Magyar és Zrínyi nem csupán történeti szereplők, hanem a katonai gondolkodás

² MAGYARI 1979: 161.

korai teoretikusai, akik munkásságukkal a magyar hadtudomány intézményesítésének és elméleti megalapozásának előfutárai.

Magyar wittenbergi tanulmányai után Nádasdy Ferenc udvari papjaként közvetlen tapasztalatokat szerzett a magyar–török háborúk világáról. *Az országokban való sok romlásoknak okairól* című munkája 1602-ben jelent meg Sárváron, a 15 éves háború sújtotta időszakban. Művében a nemzet hanyatlását morális és vallási okokra vezeti vissza: a bűn, a széthúzás, a hatalmi önzés és a hitbéli meghasonlás szerint mind Isten büntetését vonták maguk után. A hadtudomány Magyar szemében nem választható el az erkölcsiség rendszerétől. Az ország védelme szerint nem csupán hadszervezési kérdés, hanem a társadalom lelki állapotának tükré:

Művének negyedik része különösen jelentős hadtudományi szempontból: itt fejti ki, hogy a „török iga alól való megszabadulás” csak önfegyelemmel, hitbéli megújulással és társadalmi renddel lehetséges. A béke és a háború nála nem ellentétek, hanem egymást kiegészítő állapotok: az igazságos háború isteni parancs lehet, ha a nemzet védelmében történik.

Zrínyi katonaként, politikusként és íróként egyaránt a magyar hadtudomány klasszikus megalapozója. *Vitéz hadnagy* című műve – amely az 1650-es évek elején készült – már tudatosan törekszik arra, hogy a hadakozás elméletét és gyakorlatát egységes rendszerben mutassa be. A mű első *discursusa* azzal a kijelentéssel kezdődik, amely a modern hadtudomány egyik alaptétele: „A hadakozó tudomány nagy segítséget vészén a tanulásból.” Ezzel Zrínyi elutasítja azt a középkori felfogást, amely a hadvezetést a született hősi erények körébe sorolta.³ A háború nem vak szenvedély, hanem tanulható és fejleszthető mesterség. A történelmi példák, a „historia olvasása” a katonai tapasztalat forrása: aki mások hibáiból tanul, az képes előre látni a veszélyt. A második *discursustól* kezdve a mű egyre inkább taktikai és pszichológiai irányt vesz. A „szorgalmatosság, fáradtság és vigyázás” hármasa a hadvezetés erkölcsi parancsa: ezek nélkül a legbölcsebb hadnagy sem lehet szerencsés. Zrínyi a fegyelem, az éberség és a kitartás etikai alapjait is lefekteti, ami megfelel a későbbi hadvezetési elveknek (hadi szerencse kikényszerítése, moralitás mint erőforrás).

A magyar hadtudomány kezdetei a 16–17. század fordulóján szorosan összefonódnak a nemzeti válság, a vallási megosztottság és a török háborúk történeti tapasztalataival. E korszak gondolkodói számára a háború és a béke kérdése nem csupán stratégiai, hanem morális és teológiai problémaként is jelentkezett. A haderő gyengesége, a nemesség megosztottsága, a politikai anarchia és a vallási ellentétek egyaránt arra ösztönözték a magyar értelmiséget, hogy a „romlás okait” ne csupán hadászati, hanem erkölcsi és szellemi síkon keressék.⁴

E folyamat két kiemelkedő alakja Magyar és Zrínyi. Magyar a reformációs hitviták és a 15 éves háború idején a lelki újjászületésben látta a honvédelem alapját, míg Zrínyi a 17. század közepén már a hadakozás tudományának rendszeres tanulmányozását és oktatását követelte. Kettejük művei – *Az országokban való sok romlásoknak okairól* (1602) és *Vitéz hadnagy* (1652) – a magyar hadtudományi gondolkodás morális és tudományos megalapozásának két pillérét alkotják. A hadtudomány fogalma

³ BODA 2020b.

⁴ BODA 2023:127–214.

mindkettejüknél túlnő a fegyveres küzdelem technikáján: a nemzeti önismeret és a közjó szolgálatának tudománya. E tanulmány célja, hogy Magyarai és Zrínyi gondolatrendszerét összevetve feltárja a magyar hadtudomány kialakulásának erkölcsi, filozófiai és gyakorlati összefüggéseit.

1. táblázat: A magyar hadtudomány korai fejlődésének meghatározó gondolkodói, művei és hadtudományi jelentőségük: Zrínyi és Magyarai (16–17. század)

Korszak	Kiemelt gondolkodó	Fő mű	Hadtudományi jelentőség	Forrás
16–17. század fordulója	Magyarai ⁵	<i>Az országokban való sok romlásoknak okairól</i> (1602)	A hadtudomány morális-filozófiai megalapozása; az erkölcs, béke és igazság rendjének mint a nemzeti védelem előfeltételének felismerése	Magyarai (1979): <i>Az országokban való sok romlásoknak okairól</i> . Budapest: Magyar Helikon
17. század közepe	Zrínyi ⁶	<i>Vitéz hadnagy</i> (1652)	A hadakozás ⁷ mint tanulható tudomány; a hadvezetés, fegyelem, stratégia és morál egységének elmélete	Zrínyi (1652): <i>Vitéz hadnagy</i> . In Kocsis Bernát (1986): <i>Válogatás a magyar hadügy írásából</i> . Budapest: Zrínyi, 258–379.

Forrás: a szerző szerkesztése

Magyarai művének hadtudományi jelentősége első pillantásra rejtettnek tűnhet, hiszen írása nem katonai kézikönyv, hanem erkölcsi-politikai értekezés. Ugyanakkor éppen ez a sajátosság teszi különösen fontossá. Magyarai számára az ország romlása nem katonai-technikai hiányosságok következménye, hanem erkölcsi rendbomlás eredménye. A hadviselés kérdése így nem választható el a közösség lelki állapotától. A hadtudomány implicit módon jelenik meg: a védelem sikeressége attól függ, hogy a közösség képes-e az igazság, a béke és az egység erkölcsi rendjének helyreállítására. Ebben az értelemben Magyarai gondolkodása a hadtudomány morális előfeltételeit fogalmazza meg: „Békesség ott maradhat meg, ahol az igazság uralkodik [...] erős ország az amely szép békességben és szeretetben tartja a lakosokat, amelynek nagy erővel sem lehet ártani.”⁸

Zrínyi már egy másik gondolkodási horizonton helyezkedik el. A *Vitéz hadnagy* nem a pusztulás okait kutatja, hanem a cselekvés feltételeit. A hadakozás nála nem végzet, hanem mesterség, amely tanulást, tapasztalatot és rendszerezett tudást igényel.⁹ A hadtudomány Zrínyinél önálló diszciplínává válik, amelynek saját logikája

⁵ „Nádasdy Ferenc, a törökellenes harcok kiváló magyar hadvezére mellett működött tábori papként Magyarai István, aki az 1602-ben megjelent munkájában kifejtette részben a saját, részben a Nádasdy vélekedését a török elleni hadakozásról, illetve a hadakozásban megmutatkozó bajok okairól. Rendkívül sok a közös, rokon vonás Gablman munkájával, ami arra utal, hogy német és magyar szemmel nézve is hasonló kép tárult a kortársak elé a török elleni döntő siker elmaradásának az okairól.” Kocsis 1986: 201.

⁶ ERDÉLYI 1942: 181–200.

⁷ ZRÍNYI 1986 [1652]: Első Discursus.

⁸ MAGYARAI 1979 [1602]: 153.

⁹ „A hadakozó tudomány nagy segítséget vészen a tanulásból” Kocsis 1986: 259.

és belső törvényszerűségei vannak. Az 1. táblázat „A magyar hadtudomány korai fejlődésének meghatározó gondolkodói, művei és hadtudományi jelentőségük: Zrínyi és Magyar (16–17. század)” tehát nem pusztán két szerzőt állít egymás mellé, hanem egy gondolkodástörténeti átmenetet ragad meg: a hadtudomány erkölcsi-teológiai előtörténetétől a tudományos-stratégiai megközelítés felé vezető utat.¹⁰

Magyar és Zrínyi helye a magyar hadtudomány történeti ívében

A fejezetben tárgyalt fogalmi csomópontok – a hadtudomány történeti íve, tárgya és módszere; a béke és háború fogalma; a tudás, tapasztalat és vezetés viszonya; valamint a morál és a tudomány kapcsolata, illetve a morál tudománnyá válásának kérdése – első pillantásra különálló tematikus egységeknek tűnnek. Az elemzés során azonban az olvasóban óhatatlanul is az a benyomás alakulhat ki, hogy e kérdések mindegyike ugyanarra az alapvető problémára fut ki: a háború értelmezésének két eltérő, egymással feszültségben álló paradigmájára. Magyar esetében ez a vallási-morális keretben megragadott háborúkép, míg Zrínyinél tudatosan tudományos igényű, racionalizált hadelméleti megközelítés formájában jelenik meg.

Ez a szembeállítás önmagában is érvényes és termékeny értelmezési irány, ugyanakkor fennáll a veszélye annak, hogy a különböző témák közötti lényegi eltérések elsikkadnak, és a két szerző gondolkodásának összetettsége egyetlen dichotómiára egyszerűsödik le. A fejezet célja ezért nem pusztán a vallási-morális és a tudományos értelmezés opozíciójának bemutatása, hanem annak feltárása is, hogy mely pontokon fedik át egymást e megközelítések, és hol válnak el egymástól hangsúlyosan.

Külön figyelmet érdemelnek azok a kérdéskörök, amelyekben Magyar és Zrínyi eltérő válaszokat adnak ugyanarra a problémára: ilyen mindenekelőtt a vallás szerepe a háború magyarázatában és legitimációjában, a morál helye a hadtudományon belül, valamint az a folyamat, amelynek során az erkölcsi megfontolások részben leválnak a teológiai keretről, és a hadvezetés racionalizált, tapasztalatra és szabályokra épülő tudományos diskurzusába ágyazódnak. E témák mentén válik láthatóvá, hogy a két szerző viszonya nem pusztán szembenállásként írható le, hanem egy átmeneti korszak belső feszültségeit tükröző, összetett intellektuális párbeszédként.

Boda Mihály megközelítésében Magyar szerint Magyarország pusztulása és a török hódítás Isten büntetése a keresztények – főként a katolikusok – bűnei miatt. A háborút alapvetően elítéli, mert az ellentétes az ember közösségi természetével és súlyos károkat okoz, ugyanakkor nem teljesen pacifista: elfogadja az igazságos háború lehetőségét. Igazságosnak csak a védelmi célú háborúkat tartja, amelyek a keresztény hitet, a hazát vagy a szomszédos országot védik. A háborúról a fejedelem dönthet, de csak a nép képviseletében, Isten parancsait követve, tiszta szándékkal és arányosan mérlegelve a várható károkat. Különösen hangsúlyos nála a háború előtti erkölcsi és szervezeti felkészülés: a fegyelmezett, állandó hadsereg, a katonák megbecsülése

¹⁰ Kocsis 1986: 258–270.

és a civil lakosság védelme. Magyarai elmélete Erasmus hatását tükrözi, de egy kora újkori, védelmi jellegű igazságos háborúfelfogást képvisel.¹¹

Magyarai idején az ország katonai védelmét döntően a végvári rendszer biztosította, amely alapvetően defenzív szerepkörben működött, miközben a haderő szervezeti, anyagi és fegyelmi problémákkal küzdött.¹² E körülmények között a prédikátor gondolatai a hadtudomány spirituális megalapozásának tekinthetők. Magyarai hadelméleti értéke abban rejlik, hogy a háború sikerét nem a technikai fölényben, hanem a „lélek fegyelmében” látta – ez a gondolat később Zrínyinél nyer tudományos megfogalmazást. Magyarai alábbi sorai kitűnően leírják ontológiáját:

„a jó vitézi bátorság abban áll, hogy elrendelvén dolgot, mindhalálig keményen harcolj, megálljad az sárt, hátat ne adgy, és ha egyéb benne nem lehet, az sokaság ellen is kemény viadalt tarts, hogyha meghalsz is, az ellenség fogyásával legyen halálad.”¹³

„A hadnagyon fordul meg jórésze az ütközetben való szerencse. Az jó vezér még az erőtlennel vitézzel is nagy dolgot véghezviszen, az tudatlan és félénk az jóvának sem tudgya hasznát venni [...] Tudós vitéz ember kell az hadnagysághoz, ki nem csak félelemben tudgya népét tartani, hanem egész hadat is tudgyon igazgatni, takargatni, sereget bölcsen rendelni, és az ellenségével okoson megütközni.”¹⁴

Zrínyi a hadtudományt három szinten értelmezi:¹⁵

1. elméleti (*discursus*): a hadakozás filozófiája és célja,
2. erkölcsi (*aphorizmak*): a vitézség belső rendje,
3. gyakorlati (*centuriák*): a parancsnoki tudás és tapasztalat rendszere.

E hármass szerkezet a hadtudomány struktúráját is kijelöli. Az elmélet a tudás forrása, az erkölcs a motiváció, a gyakorlat a végrehajtás rendje. Zrínyi felismeri, hogy a hadtudomány nem pusztán az ütközetek művészete, hanem a fegyelem, a szellem és a lélek egysége. A *Vitéz hadnagy* ugyanakkor politikai kiáltvány is: a magyar hadsereg újjászervezésének programja. A mű mögött Zrínyi saját gyakorlati tapasztalata áll a török elleni harcokból és a horvát végvárak védelméből. A tudományos elemzés és a személyes élmény összeolvadása adja a mű erejét, amely a magyar hadtudomány első önálló, rendszerezett elméletének tekinthető. A két gondolkodó szellemi kapcsolata több síkon is kimutatható. Magyarai a morális-teológiai, Zrínyi a praktikus-tudományos dimenzióban fogalmazta meg ugyanazt az elvet: a haza védelme csak az emberi lélek rendjén keresztül valósulhat meg. Magyarai az „igazság, békeesség és egyesség” hármassát tekintette az állam ereje alapjának,¹⁶ Zrínyi pedig a „szorgalmazatosság, fáradság és vigyázás” hármassát a hadsereg sikere feltételének. Az egyik a társadalmi, a másik a katonai rend megfogalmazása, de mindkettő mögött ugyanaz az antropológiai felismerés áll: a fegyelem a lelki erőből születik.

¹¹ BODA 2020a.

¹² MAGYARI 1979 [1602]: 170; ERDÉLYI 1942: 188, 192.

¹³ MAGYARI 1979 [1602]: 167.

¹⁴ MAGYARI 1979 [1602]: 169.

¹⁵ Lásd erről bővebben ERDÉLYI 1942: 198–199.

¹⁶ MAGYARI 1979 [1602]: 153–154.

A béke fogalma is rokon jelentésben jelenik meg. Magyar szerint a békeség „ott maradhat meg, ahol az igazság uralkodik”, Zrínyi szerint a hadakozás célja nem a pusztítás, hanem a „rend helyreállítása”. A vezetés kérdésében is szoros párhuzam mutatkozik. Magyar az uralkodót „Isten szolgájának” nevezi, akinek fő gondja „az igazság kiszolgáltatása és az alattvalók oltalmazása”. Zrínyi a hadvezért az erkölcsi példamutatás hordozójaként írja le: a jó hadnagy „többet tesz szorgalommal, mint szerencsével”.¹⁷ A parancsnok tehát nem csupán stratégia, hanem erkölcsi tanító is. Egyaránt vallják, hogy a haza védelme közösségi kötelesség, nemes és paraszt, világi és egyházi ember egyaránt részese. Magyar teológiai síkon, Zrínyi hadtudományi rendszerben mondja ki ugyanazt: a nemzet megmaradása az egyéni felelősség és a közös egyensúlytól függ. Erdélyi kiemeli, hogy Magyar a „hadviselés erkölcsi állapotát” tárta fel („nem a kardban, hanem a lélekben van a győzelem ereje”), míg Zrínyi már a szervezet és tudás eszközeivel kívánta megteremteni a honvédelem hatékonyságát.¹⁸

A hadtudomány tárgya és módszere Magyar és Zrínyi gondolkodásában

Magyar számára a hadtudomány nem autonóm tudásforma. A háború és a védelem kérdései alárendelődnek az erkölcsi rendnek. A hadtudomány lényege nála abban áll, hogy a közösség képes-e felismerni saját bűneit, és képes-e erkölcsi önfegyelmet gyakorolni. A hadvezető szerepe ebben a keretben nem szakmai, hanem normatív: az uralkodó az isteni igazság földi végrehajtója, aki erkölcsi példamutatással biztosítja az ország védelmét. A fegyelem elsősorban belső, lelki fegyelem, amelynek katonai következményei vannak. Magyar kérdésfeltevése ekképpen hangzik:

„Vallyon s mit látsz az hadban szomorúságra indító dolognál egyebet? szemben áll az két had, dobok, trombiták, harsognak, csattognak az szerszámok, villámlanak az fegyverek, szólnak az ágyúk, rikoltnak-sikoltnak az seregek, az egek leszakadni, s az föld megnyílni láttatnak [...] ütközet, [...] embermészárlás, [...] holttestek iszonyú és szomorú nézése, mezőknek és vizeknek vérrel folyása. Ez-e az szép dolog? [...] Az had alatt hallgatnak az jó törvények, szabadságok vesznek magoknak minden latorságot, akkor az gonoszok büntetés nélkül ölnek, vágnak, dúlnak, fosztanak és ragadoznak.”¹⁹

Zrínyi ezzel szemben a hadtudományt racionális tudásrendszerként határozza meg.²⁰ A hadakozás nála nem erkölcsi diagnózis, hanem politikai és katonai cselekvés. A hadvezető nem pusztán erkölcsi tekintély, hanem szakember, aki tanulással, tapasztalattal és történeti ismeretekkel szerzi meg legitimitását. A fegyelem itt már nemcsak belső önuralom, hanem intézményesített katonai rend. A 2. táblázat világossá teszi, hogy a magyar hadtudomány ebben a korszakban kettős természetűvé válik: megőrzi erkölcsi gyökereit, de módszertanában egyre inkább a racionalitás felé mozdul el.

¹⁷ „Az jó vezér még az erőtlen vitézzel is nagy dolgot véghezviszen...” Kocsis 1986: 318.

¹⁸ PADÁNYI-NÉGYESI 2018: 146–163.

¹⁹ MAGYARI 1979 [1602]: 158.

²⁰ KOCIS 1986: 258–275.

2. táblázat: A hadtudomány fogalmának és alapvető elemeinek értelmezése Magyar István és Zrínyi Miklós munkásságában

Szempont	Magyari (Az országokban való sok romlásoknak okairól, 1602)	Zrínyi (Vitéz hadnagy, 1652)	Hadtudományi értelmezés
A hadtudomány lényege	A hadtudomány morális természetű: a honvédelem lelki és vallási fegyelem kérdése	A hadtudomány racionális tudás, tanulás és gyakorlat rendszere	A magyar hadtudomány kettős: erkölcsi és tudományos jellegű
A hadakozás célja	Isten büntetésének elhárítása, a közösség bűnbánata és megújulása	A nemzet függetlenségének megőrzése, a haza katonai önrendelkezése	A „szent háború” eszméje átalakul nemzeti stratégiává
A hadvezető szerepe	Az uralkodó az isteni igazság végrehajtója	A hadvezér a tudás és erkölcs mintaképe, aki tanulással és tapasztalattal vezet	A vezetés morális legitimációt nyer
A fegyelem értelme	Lelki önfegyelem, békeesség és egyesség	Katonai fegyelem, rend, állandó gyakorlás	A fegyelem kettős természete: belső és külső

Forrás: a szerző szerkesztése

Jánosi Ferenc *Zrínyi Miklós hadtudományi tanításai* című tanulmánya Zrínyi hadtudományi gondolkodását elemzi, kiemelve, hogy Zrínyi nem csupán a csaták leírására koncentrált, hanem a katonai elvek elméleti rendszerezésére is törekedett. A szerző rámutat, hogy Zrínyi a hadsereg szervezetének, a katonák kiképzésének és a harci fegyelemnek az összefüggéseit vizsgálta, és ezekből átfogó katonai gondolkodást alkotott. Jánosi hangsúlyozza, hogy Zrínyi stratégiai és taktikai kérdésekben is rendszerezett módon fogalmazott meg elveket,²¹ amelyek segítik a vezetők döntéseit a hadviselés során. Emellett a magyar katonai gondolkodás fejlődéséhez is hozzájárult, mivel munkáiban a katonai szervezet és a fegyelem fontosságát a korabeli magyar hadsereg környezetére adaptálta.²² Jánosi Ferenc szerint Zrínyi hadtudományi tanításai ma is értékesek, mert bemutatják, hogyan lehet elméleti alapokra helyezni a hadvezetést, és hogyan lehet a katonai vezetést, a kiképzést és a harci fegyelmet egy rendszer-szemlélet részeként kezelni. Erdélyi szerint Zrínyi a magyar hadvezetésben elsőként rendszerezte a tanulás–fegyelem–erkölcs hármását mint stratégiai tényezőt, ami Magyarai morális tanításaiból logikusan következett.

A béke és háború fogalma – erkölcsi és stratégiai dimenzióban

Magyari gondolkodásában a békeesség elsősorban erkölcsi és vallási kategória. A béke nem politikai konstrukció, nem diplomáciai eredmény és nem katonai egyensúly kérdése, hanem az igazság uralmának következménye. Amikor Magyarai azt állítja, hogy „békeesség ott maradhat meg, ahol az igazság uralkodik”, akkor a politikai közösséget alapvetően erkölcsi közösségként értelmezi. A béke ebben az értelemben nem fenntartható technikai eszközökkel, mert annak gyökere nem külső, hanem belső: a közösség lelki és erkölcsi

²¹ Az e tekintetben felfogott rendezettség a „tudományos” jelleg a hadtudományban, szemben az erkölccsel.

²² JÁNOSI 1991: 89–94.

állapotában rejlik. A háború ezzel szemben Magyar számára nem politikai eszköz, hanem teológiai jelentésű esemény. A háború isteni büntetés és próbatétel, amely feltárja a közösség erkölcsi hiányosságait. Ez a szemléletmód a középkori „igazságos háború” hagyományával mutat rokonságot, ugyanakkor azt egy protestáns morálfilozófiai keretben radikalizálja. A háború nem legitimálható stratégiai érdekekkel; kizárólag mint következmény értelmezhető. Ennek hadtudományi implikációja az, hogy a háború megelőzése nem katonai felkészültség kérdése, hanem erkölcsi reformé.

Zrínyi gondolkodásában ezzel szemben a béke és a háború fogalma radikálisan átalakul. A béke nála nem erkölcsi állapot, hanem politikai cél, amelynek eléréséhez és fenntartásához fegyveres erő szükséges. A béke nem a háború hiánya, hanem annak tudatos kordában tartása. Zrínyi ezzel a felfogással elmozdul a modern politikai realizmus irányába, ahol a háború a politikai cselekvés egyik legitim formája. A háború Zrínyinél nem rendellenesség, hanem tudomány és mesterség.²³ A hadakozás olyan tevékenység, amelynek szabályai vannak, amely tanulható, és amelynek sikeressége az emberi értelem, tapasztalat és fegyelem függvénye. Ez az értelmezés felszabadítja a hadtudományt a teológiai determinizmus alól, és lehetővé teszi, hogy a háborút stratégiai és politikai kategóriaként kezeljék. Ugyanakkor Zrínyi nem tagadja a morális dimenziót: a háború célja végső soron a béke, de ez a béke már nem erkölcsi adottság, hanem politikai teljesítmény.

3. táblázat: A békesség, háború és erkölcsi rend hadtudományi értelmezésének fejlődése Magyaritól Zrínyiig

Fogalom	Magyar	Zrínyi	Kocsis, 1986 alapján
Békesség	„Békesség ott maradhat meg, ahol az igazság uralkodik” ²⁴	A béke a hadakozás végső célja, amelyet csak a felkészült hadsereg biztosíthat	A „békesség” mindkét gondolkodónál aktív, nem passzív állapot: a rend és az igazság fenntartása
Háború	Isten büntetése és próbatétele	Tudomány, mesterség, kötelesség	A háború teológiából stratégiává alakul
Erkölcsi rend	Az igazság, béke és egyesség egysége	A hűség, becsület, szorgalom és éberség hármasa	A morális kódex hadelméletté válik

Forrás: a szerző szerkesztése

A tudás, tapasztalat és vezetés szerepe a hadtudományban és az államszervezetben

Ez az alfejezet a hadtudomány és az államszervezet közötti viszonyt vizsgálja, különös tekintettel arra, hogy miként alakul át a katonai tudás, a vezetés és a politikai hatalom kapcsolatrendszere Magyar és Zrínyi gondolkodásában. A kérdés nem korlátozódik pusztán a hadvezetés elméleti problémáira, hanem az állam természetére, a legitimáció mechanizmusaira és a politikai hatalom szerveződésére vonatkozó elméleti vitákra is

²³ Kocsis 1986: 340–360.

²⁴ MAGYARI 1979 [1602]: 153.

kiterjed. E megközelítés lehetővé teszi, hogy a hadtudományi elvek, a vezetési stratégiák és az állami intézményrendszer összefüggéseit rendszerszerű és elméletileg megalapozott módon értékeljük.

Magyar számára a tudás forrása alapvetően transzcendens. Az uralkodó és a vezető legitimitása abból fakad, hogy képes felismerni és közvetíteni az isteni igazságot. A hadvezetés ebben a keretben nem szakmai kompetencia kérdése, hanem erkölcsi hivatás. A tanulás célja nem technikai felkészültség, hanem lelki megújulás. A hadsereg és az állam működése ennek megfelelően normatív alapon nyugszik: a rend erkölcsi rend, amelynek katonai következményei vannak.

Zrínyi ezzel szemben a tudást empirikus és történeti kategóriává alakítja. A hadvezetés tanulható mesterség, amelyhez olvasottság, tapasztalat és elemzőképesség szükséges. A „tudós hadvezér” ideálja azt jelenti, hogy a katonai vezető nem pusztán végrehajtó, hanem reflektív gondolkodó, aki képes a múlt tapasztalataiból általánosítható elveket levonni.²⁵ Ez a gondolat a hadtudomány intézményesülésének alapfeltétele. Az állam és a hadsereg viszonya ennek megfelelően átalakul. Zrínyinél az állam ereje nem erkölcsi tekintélyből fakad, hanem a hadsereg szervezettségéből és a vezetés szakértelméből. A politikai és katonai hatalom összekapcsolódik: a jó uralkodó nem lehet tudatlan a hadtudományban, mert az állam fennmaradása katonai kérdés is. Ez a felismerés már a modern államelmélet irányába mutat, ahol a szuverenitás egyik alapfeltétele a fegyveres erő feletti ellenőrzés.

„Tisztánlátó magyarok fölismerték azt a veszedelmet, amit az idegen katonaság beözönlése jelentett és megkísérelték megvalósítani a segítség egyetlen módját: önálló nemzeti hadsereg fölállítását. Már az 1593-i országgyűlésen azt kívánták a rendek, hogy 6000 lovasból és 3000 gyalogusból álló nemzeti hadsereget szervezzenek a török ellen. Ennek eltartásáról az adóból és a királyi jövedelmek egy részéből akartak gondoskodni. A tervet azonban nem lett semmi. A kamara nem akarta a királyi jövedelmeket a rendek kezére bízni, a haditanács – a hadügyeknek e hátramozdítója – nem tartotta elégségesnek az ország anyagi erejét és különben is veszedelmesnek mondta a külön magyar hadsereget. A titkos tanács pedig szeparatistikus törekvéseket látott benne és ezért a terv megvalósítását határozottan ellenezte. A gondolat néhány év múlva ismét felmerült. 1598-ban Nádasdy Ferenc és Pálffy Miklós javasolták, hogy ezután állami adó helyett a vármegyék bizonyos számú katona tartását vállalják, azonban ez a szép terv is füstbe ment. A magyarság rendszerré vált fokozatos mellőzése vezethette a 15 éves török háború kitörése utáni időben a rendeket arra, hogy a bécsi udvar által kért jelentősebb pénzátalozat (adó) helyett állandó jellegű nemzeti hadsereg felállítását és eltartását vállalják. A török sikerek nyomán megszeppent bécsi udvar ugyanis 1593-ban hatásosabb katonai támogatásra szólítja fel a királyi Magyarország Pozsonyban egybegyűlt rendjeit. Nem magyar emberanyagot, hanem pénzt kért, hogy azon katonaságot fogadhasson. A királyi javaslat három éven át és portánként fizetendő 6 forintnyi adó megszavazását óhajtja. A rendek hajlandók is eme felemelt adó megajánlására, ha ezt az adót kezeikhez adják s rajta (a szenci és nagyszombati hamnincadjövedelmeket is nekik juttatva) 6000 lovasból és 3000 gyalogusból álló nemzeti sereget állíthatnak fel.”²⁶

²⁵ Kocsis 1986: 260–270; János 1991.

²⁶ Erdélyi 1942: 193.

Csikány Tamás Zrínyit a 17. századi európai hadművészet összefüggésrendszerében értelmezi, és hangsúlyozza, hogy Zrínyi katonai gondolkodása nem elszigetelt magyar jelenség, hanem szervesen illeszkedik a korszak hadtudományi fejlődésébe. Elemzése szerint Zrínyi pontosan ismerte korának hadviselési eljárásait, és műveiben tudatosan reflektált a modernizálódó hadszervezetre, a taktikai megújulásra és a hadvezetés problémáira. Csikány kiemeli, hogy Zrínyi nem csupán gyakorló hadvezér volt, hanem elméleti igényességgel gondolkodott a hadviselésről, és felismerte a korszerű hadművészet jelentőségét Magyarország védelmében. Zrínyi munkássága így egyszerre értelmezhető hadtörténeti forrásként és hadelméleti hozzájárulásként.²⁷

Ruszin-Szendi Romulusz Zrínyit a modern katonai vezetéselmélet előfutáraként mutatja be. Értelmezése szerint Zrínyi írásaiban a hadvezetés nem pusztán technikai vagy taktikai kérdés, hanem összetett vezetői feladat, amely magában foglalja a döntéshozatalt, a felelősségvállalást és az emberi tényezők figyelembevételét. Ruszin-Szendi hangsúlyozza, hogy Zrínyi gondolkodásában megjelenik a parancsnok személyes szerepe, a fegyelem fontossága és a szervezet hatékony működtetése, amelyek mind a modern katonai vezetés alapelvei. Zrínyi ezért nem csupán történeti alak, hanem olyan gondolkodó, akinek elvei ma is értelmezhetők és alkalmazhatók a katonai vezetés és szervezés területén.²⁸

4. táblázat: Magyarai és Zrínyi hadtudományi felfogásának főbb különbségei és következményei

Szempont	Magyarai	Zrínyi	Hadtudományi következtetés
A tudás forrása	Isten ígéje, bölcsesség, prófétai tanítások, történelmi példák	Historia, katonai olvasmányok, gyakorlati tapasztalat	A tudás szakrálisból empirikus síkra kerül
Tanulás szerepe	A lelki megújulás eszköze	A hadvezetés alapfeltétele („a hadakozó tudomány nagy segítséget vészén a tanulásból”)	A hadtudomány racionalizálódása
Tudós hadvezér ideálja	Az igazságos fejedelem, aki Isten akaratát követi	A „vitéz hadnagy”, aki tudással, tapasztalattal, fegyelemmel uralkodik önmagán és katonáin	A vezető személyében egyesül a morál és tudomány
Állam és hadsereg viszonya	Az uralkodó kötelessége a nép oltalmazása, az igazság uralma a béke záloga	Az állam ereje a hadsereg rendjén és a vezetés tudományán nyugszik ²⁹	A politikai és katonai hatalom integrációja: a jó uralkodó = jó hadvezér
A közjó fogalma	A közösség lelki és erkölcsi javainak megőrzése	A nemzet önrendelkezésének katonai biztosítója	A közjó erkölcsi és stratégiai egysége
Nemzet és hadsereg kapcsolata	A nép egysége az isteni igazságban	A haza védelme a katonai tudásban	Az erkölcsi egységből fakadó katonai erő

Forrás: a szerző szerkesztése

²⁷ CSIKÁNY 2022.

²⁸ RUSZIN-SZENDI 2022: 73–87.

²⁹ „a hadak vezetése, akkor diadalmaskodik a Zrínyi által tettekben és írásban hirdetett katonai: hogy csak támadás töri meg az ellenséget, csak támadás hozhat döntést.” ERDÉLYI 1942: 189.

A 4. táblázat alapján megállapítható, hogy Zrínyi gondolkodásában a hadtudomány az állam működésének egyik alappilléreivé válik. A közjó fogalma is átalakul: míg Magyarinál a közjó elsősorban lelki és erkölcsi kategória, addig Zrínyinél a nemzeti önrendelkezés katonai biztosítékát jelenti. A hadsereg nem idegen test az államon belül, hanem annak létfeltétele.

A hadtudomány morális és tudományos dimenziója

Ez az alfejezet a korábbi elemzések elméleti összegzésére épít, és rávilágít a magyar hadtudomány sajátos fejlődési pályájára. A vizsgálat fókusza nem az, hogy Magyar vagy Zrínyi gondolkodása mennyiben tekinthető „helyesnek”, hanem az, hogy hogyan épülnek egymásra a két szerző elméleti hagyományai, és miként járulnak hozzá a magyar hadtudományi diskurzus folyamatos fejlődéséhez és intézményesítéséhez. A megközelítés lehetővé teszi a hadtudományi gondolkodás történeti kontinuitásának és szerkezeti logikájának rendszerszerű és elméletileg megalapozott feltárását.

Magyar erkölcsi-teológiai megalapozása nélkül a hadtudomány elveszítené normatív irányítóját. Az igazság, békesség és egyesség eszméje olyan erkölcsi keretet ad, amely nélkül a katonai erő pusztá erőszakká válna. Zrínyi tudományos rendszerezése nélkül ugyanakkor ez az erkölcsi keret politikailag és katonailag hatástalan maradna. A hadtudomány így kettős természetűvé válik: egyszerre normatív és technikai, erkölcsi és stratégiai.

Ez a kettősség nem ellentmondás, hanem sajátos szintézis. A morális értékek Zrínyinél hadtudományos erényekké alakulnak: a hűség fegyelemmé, a becsület felelősséggé, az erkölcsi állhatatosság stratégiai kitartássá válik. Az isteni bölcsesség helyét átveszi a történeti tapasztalat, de annak normatív funkciója megmarad. A hadtudomány így nem válik értékmentes technikává, hanem megőrzi etikai dimenzióját.

A magyar hadtudomány öröksége ebben az értelemben dualisztikus. Nem követi teljes mértékben a nyugat-európai racionalista hadelmélet értéksemleges útját, de nem is marad meg a teológiai determinizmus szintjén. Ez a sajátos köztes pozíció adja történeti és elméleti jelentőségét, és magyarázza azt is, hogy a magyar katonai gondolkodás későbbi korszakai miért térnek vissza újra és újra az erkölcs és a stratégia egységének kérdéséhez.

A magyar hadtudomány korai fejlődése sajátos kettősségre épül: az erkölcsi alapra és a tudományos rendszerre. E két dimenzió egymásra épülését példázza Magyar és Zrínyi gondolkodása, akik a magyar hadelmélet morális és racionális pilléreit alapozták meg. Elemzésük azt mutatja, hogy a magyar katonai gondolkodás kezdettől fogva nem csupán a fegyveres harc technikai oldalára irányult, hanem mély erkölcsi és szellemi reflexióra is épült.

Magyar a 16–17. század fordulóján, a török háborúk és a reformáció válságos korában a hadtudomány alapját a nemzet lelki egységében látta. Számára a háború nem pusztán politikai esemény vagy szükségszerű védekezés volt, hanem erkölcsi próbatétel: a haza romlása a bűn, a széthúzás és az igazságtalanság következménye. Művében, *Az országokban való sok romlásoknak okairól* (1602), a fegyver erejét a lélek erejéből vezeti le. Az „erős ország – írja Magyar – az, amely szép békességben és szeretetben

tartja a lakosokat, amelynek nagy erővel sem lehet ártani”.³⁰ Ez a kijelentés a korai magyar hadtudomány etikai alapelve: a békesség és a rend nem a fegyver hiányából, hanem a belső igazságból fakad. Magyarai gondolkodása a hadtudomány morális dimenzióját teremtette meg. A hadsereg nem csupán katonai szervezet, hanem erkölcsi közösség: a „békesség és igazság” összhangjában működő ország képes ellenállni a külső fenyegetésnek. Ezért Magyarai műve nemcsak politikai pamflet vagy prédikáció, hanem a hadügyi lelki-szellemi koncepciója.

Zrínyi fél évszázaddal később már a hadtudomány racionális korszakát képviseli. A *Vitéz hadnagy* (1652) a magyar hadtudomány történetében az első olyan tudatosan megszerkesztett elméleti–gyakorlati szintézis, amely a hadviselést nem eseti tapasztalatok vagy erkölcsi intelmek halmazaként, hanem önálló, tanulható és rendszerezhető tudásformaként határozza meg. Zrínyi műve a katonai cselekvés elméleti megalapozását, az erkölcsi normák integrálását és a parancsnoki gyakorlat tapasztalati rendjét egységes hadtudományi keretbe foglalja, ezzel megteremtve a magyar katonai gondolkodás első koherens, tudományos igényű rendszerét. Zrínyi felismeri, hogy a háború nem véletlen esemény, hanem tanulható és fejleszthető mesterség, amelynek sikerét a tudás, a fegyelem és a tapasztalat biztosítja. „A hadakozó tudomány nagy segítséget vészén a tanulásból”³¹ – írja az *Első Discursusban*, s ezzel kijelenti, hogy a hadakozás éppoly szellemi tevékenység, mint gyakorlati. E gondolatával Zrínyi már a modern európai hadelmélet (Lipsius, Machiavelli, Vegetius) szelleméhez kapcsolódik, ugyanakkor megőrzi a magyar morális hagyományt, amely Magyarai művében gyökerezik.

5. táblázat: A hadtudományi gondolkodás fejlődése Magyarai Istvántól Zrínyi Miklósig

Dimenzió	Magyarai	Zrínyi	Fejlődési tendencia
Erkölcsi alap	Hit, igazság, békesség, egyesség	Hűség, becsület, fegyelem, szorgalom	A morális értékek hadtudományos erőnné válnak
Tudományos alap	Teológiai és történeti példák	Tapasztalat, stratégiai elvek, historia	Az isteni bölcsességből katonai tudás lesz
Vezető ideálja	Igazságos fejedelem	Tudós hadvezér	A vezetés tudományos legitimációt nyer
Cél	A nemzet lelki megújulása	A nemzet katonai önállósága	Erkölcsi és stratégiai megmaradás
Örökség	Morális-teológiai megalapozás	Tudományos rendszerezés	A magyar hadtudomány dualisztikus jellege

Forrás: a szerző szerkesztése

Hausner Gábor Zrínyit olyan hadtudományi gondolkodóként ábrázolja, aki nem elégedett meg a hadviselés leírásával, hanem konkrét hadügyi reformjavaslatokat is megfogalmazott. Tanulmányában rámutat, hogy Zrínyi a hadsereg szervezeti felépítését, kiképzését, fenntartását és felszerelését is átfogóan vizsgálta, és célja egy hatékonyabb, fegyelmezettebb és tartósan működő haderő létrehozása volt.³²

³⁰ MAGYARI 1979 [1602]: 153.

³¹ KOCIS 1986: 258–259.

³² ERDÉLYI 1942: 196–199, 271–276.

Hausner szerint Zrínyi gondolkodásában központi szerepet kap a nemzeti önvédelem és az önálló katonai erő szükségessége, ami a 17. századi politikai viszonyok között különösen előremutató szemléletnek számított. Zrínyi hadügyi elképzelései ezért nemcsak korának problémáira adtak választ, hanem hosszabb távon is meghatározták katonai örökségét.³³

Magyar István és Zrínyi együtt alkotják a magyar hadtudomány szellemi alaprajzát: Magyar István az erkölcsi-vallási rendet tekinti a nemzet katonai ereje forrásának; Zrínyi a tanulás, a tapasztalat és a szervezet tudományát építi erre az erkölcsi alapra (5. táblázat). A magyar hadtudomány története ezzel kettős irányt vesz: a morális önismeretből és a racionális cselekvésből egyszerre formálódik. A haza védelme így válik egyszerre lelki kötelességgé és tudományos feladattá. Magyar István nélkül Zrínyi hadtudományának nincs morális mélysége, és Zrínyi nélkül Magyar István eszméi nem teljesedtek volna ki gyakorlati, katonai formában. Kettejük munkássága a magyar katonai gondolkodás kezdetének két pólusa: az egyik az Isten iránti engedelmesség, a másik az értelem és tudás felelőssége. E kettősség a magyar hadtudomány sajátos jellemzője maradt később is. A későbbi századok katonai gondolkodói – a Habsburg-kori hadmérnököktől a 19. századi reformgondolkodókig – mind ezt az örökséget viszik tovább: az erkölcs és tudás, a hit és tapasztalat egységét. A két szerző műveiből kirajzolódik a magyar hadtudomány genealógiai tengelye: Magyar István – a hadtudomány erkölcsi előfutára, Zrínyi – a hadtudomány tudományos rendszerezője. Közös örökségük az, hogy a honvédelem nem pusztán a fegyver forгатását, hanem a lélek művelését is jelenti. A magyar hadtudomány e kettős természetének felismerése – a morál és a tudás egysége – teszi lehetővé, hogy Magyar István és Zrínyi gondolatai ma is érvényesek maradjanak a hadelmélet, a nemzetstratégia és az etikai nevelés szintjén egyaránt.³⁴

A különbség mint fejlődés: a morál tudománnyá válása

Magyar István és Zrínyi gondolkodásának különbségei nem értelmezhetők egyszerű eszméi vagy világnézeti ellentétként. Sokkal inkább a magyar hadtudomány fejlődésének olyan történeti fokozatairól van szó, amelyek egymásra épülve, egymást kiegészítve jelennek meg a kora újkori magyar politikai és katonai gondolkodásban. Mindkét szerző ugyanarra az alapvető kérdésre keres választ: miként maradhat fenn a magyar nemzet tartós katonai fenyegetettség, állami szétszakitottság és belső válságok közepette. Válaszaik azonban eltérő történeti kontextusból fakadnak, ezért eltérő fogalmi keretekben és nyelvi regiszterekben fogalmazódnak meg.

Magyar István a reformáció és a hitviták korának embere, gondolkodását a kora újkori protestáns teológia normatív világképe határozza meg. Számára a háború nem önálló, racionálisan kezelhető társadalmi jelenség, hanem erkölcsi következmény: a közösségi bűnök, az isteni rendtől való eltérés látható jele. A hadakozás nála nem technikai vagy szervezeti probléma, hanem morális tünet, amely mögött a társadalom erkölcsi romlása, a hit meggyengülése és a politikai felelőtlenség áll. Ebből fakadóan Magyar István

³³ HAUSNER 2022: 87–97.

³⁴ HAUSNER 2019: 111–125 vö. HAUSNER 2021: 118–134.

elemzései elsősorban diagnosztikus jellegűek: nem azt vizsgálja, miként lehet hatékonyabban háborút viselni, hanem azt, miért jutott el a közösség oda, hogy háború sújtja. Hadtudományi értelemben Magyarai a katonai cselekvőképesség erkölcsi és társadalmi előfeltételeit tárja fel, még akkor is, ha ezt nem modern fogalmakkal, hanem teológiai nyelvezettel teszi.

Ez magyarázza azt is, hogy Magyarai a prédikáció nyelvén szólal meg, és elsősorban a népet, a közösséget szólítja meg. Korában a magyar állam nem rendelkezik stabil, centralizált hatalmi struktúrával, nincs állandó, professzionális hadsereg, és a hadviselés társadalmi bázisa döntően a rendi társadalom morális és anyagi állapotától függ. Ilyen körülmények között Magyarai számára a nemzet megmaradásának záloga nem a katonai racionalizálás, hanem az erkölcsi megújulás: az isteni rendhez való visszatérés, amely – hite szerint – magával hozza a politikai és katonai helyzet rendeződését is. E gondolkodásmód hadtudományi jelentősége abban áll, hogy a háborút a társadalmi kohézió és legitimitáció problémájához köti, és ezzel a későbbi nemzeti ellenállóképesség-felfogások egyik korai előképét adja.

Zrínyi ezzel szemben már egy másik történeti korszak szülötte. A barokk államelmélet és a kora modern európai hadtudomány hatása alatt gondolkodik, amelyben a háború nem rendellenesség, hanem az állami lét természetes és visszatérő állapota. Zrínyi számára a háború nem erkölcsi büntetés, hanem politikai realitás, amelyet nem elítélni, hanem megérteni és irányítani kell. A hadviselés nála az állam fennmaradásának egyik alapfeltétele, ezért jogos és szükséges tárgya a tudományos vizsgálatnak. Ez a szemlélet már kifejezetten hadtudományi jellegű: a háborút mesterségnek tekinti, amely tanulható, rendszerezhető és fejleszthető.

Zrínyi érdeklődésének középpontjában nem a romlás okainak erkölcsi feltárása áll, hanem a megújulás gyakorlati feltételeinek kidolgozása. Elemzései a hadvezetés, a fegyelem, a kiképzés, a parancsnoki alkalmasság és a szervezethez való viszony kérdéseire irányulnak. Az isteni rend keresése helyett az emberi fegyelmet állítja a középpontba: azt a meggyőződést, hogy a katonai siker nem kizárólag a sors vagy az isteni akarat függvénye, hanem az emberi döntések, a vezetői képességek és az intézményesített katonai rend eredménye. Ezzel Zrínyi a modern hadtudomány egyik alapvető tételét fogalmazza meg: a katonai teljesítmény szervezeti és humán tényezőkön múlik.

A két gondolkodó közötti különbség így nem feloldhatatlan ellentét, hanem funkcionális munkamegosztásként értelmezhető. Magyarai a válság erkölcsi és társadalmi gyökereit tárja fel, Zrínyi pedig a válságkezelés katonai és államszervezeti eszköztárát dolgozza ki. Magyarai a közösség lelki és erkölcsi alapjait igyekszik megerősíteni, Zrínyi a haderő szakmai működőképességét kívánja biztosítani. Hadtudományi értelemben Magyarai a normatív alaprteget, Zrínyi az operatív-stratégiai réteget képviseli.

Mindezek ellenére céljuk közös: a nemzet megmaradása. Bár más nyelven szólnak és más eszközökkel élnek, gondolkodásuk ugyanabba az irányba mutat. Magyarai erkölcsi megújulást hirdet, mert meggyőződése szerint csak így állhat helyre a közösség ereje; Zrínyi katonai rendet és fegyelmet követel, mert úgy látja, hogy csak így válhat a nemzet cselekvőképes politikai és katonai tényezővé. A magyar hadtudomány történetében ezért nem választani kell közöttük, hanem együtt értelmezni őket: Magyarai és Zrínyi együtt alkotják azt az erkölcsi és szakmai alapot, amelyre a későbbi magyar katonai gondolkodás épülhetett.

Konklúzió

A magyar hadtudomány fejlődéstörténetében Magyar István és Zrínyi Miklós gondolkodása egymásra épülő szellemi láncszemeket alkot. Magyar István munkássága a morális megalapozás, Zrínyi Miklósé a tudományos rendszerezés fázisát jelenti. Az előbbi a lelki, az utóbbi a szervezeti és stratégiai rend helyreállítására törekedett – de mindkettőjük számára a nemzet fennmaradása az ember erkölcsi megújulásának függvénye volt. A *Vitéz hadnagy* Zrínyi korának hadtudományi szintézisét valósította meg: az elméleti tudás, a katonai tapasztalat és a morális példamutatás egységét. Ugyanakkor e szintézis mögött Magyar István tanítása áll, aki már fél évszázaddal korábban felismerte, hogy a haderő gyengesége nem pusztán anyagi, hanem erkölcsi természetű. Mindkettőjük munkássága túlmutat korukon: a magyar hadtudomány kezdettől fogva értékalapú tudomány, amelyben a lelki és szellemi tényezők a stratégia részévé válnak. Zrínyi a *Vitéz hadnagy* révén beemelte a hadtudományt a tanulható diszciplínák közé, s ezzel a magyar katonai gondolkodás nemzetközi szintre emelkedett. Magyar István előfutárként az erkölcsiség dimenzióját teremtette meg: nála a haza védelme az Isten iránti engedelmesség és az igazság szolgálata. Zrínyi továbbhaladva az emberi felelősség, a tudás és a szervezet erejét hangsúlyozta. Ha Magyar István a haza imáját írta meg, Zrínyi annak kézikönyvét. Magyar István a bűnbánat nyelvén, Zrínyi a tudomány nyelvén szólt, de mindketten ugyanazt a célt szolgálták: a magyar nemzet túlélését a történelem viharában. E kettősség nem ellentét, hanem a magyar hadtudomány komplementer szerkezete: az isteni rend és az emberi tudás, a hit és a stratégia, a lélek és a fegyelem együtt adják a honvédelem erejét. Kijelenthető: Magyar István volt az első, aki magyar nyelven, vallási és erkölcsi szempontból elemezte az ország romlásának és haderejének okait, a nemzeti újjászületés erkölcsi feltételeit keresve. Zrínyi volt az első, aki a hadakozás tudományát önálló szellemi rendszerként határozta meg, s a modern hadtudomány nyelvén fejezte ki Magyar István eszméinek folytatását.³⁵ E két mű összekapcsolása mutatja meg, hogy a magyar hadtudomány nem egyszerűen technikai vagy szervezeti tudás, hanem a nemzeti lét erkölcsi filozófiája is. A hadsereg és a haza megújulása csak ott válhat valóra, ahol a tudás, a hit és a közösségi felelősség egymásba fonódik – ahogyan azt Magyar István és Zrínyi a maguk korában példamutató módon megfogalmazták.

Felhasznált irodalom

- BODA, Mihály (2020a): Erasmus and István Magyar on the Justification of War. *AARMS*, 19(1), 33–36. Online: <https://doi.org/10.32565/aarms.2020.1.9>
- BODA Mihály (2020b): Zrínyi hősiességfogalma a katonai hősiesség változó formáinak tükrében. *Hadtudományi Szemle*, 13(2), 79–91. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2020.2.7>
- BODA Mihály (2023): *A háborús ideológiák története. A háború igazolása Nyugat-Európában és Magyarországon az ókortól a 20. század végéig*. Budapest: Ludovika. Online: https://doi.org/10.36250/01102_00

³⁵ Kocsis 1986: 258–379.

- CSIKÁNY Tamás (2022): Zrínyi korának hadművészete. In HAUSNER Gábor (szerk.): *Zrínyi Miklós és öröksége*. Budapest: Ludovika, 23–37. Online: https://doi.org/10.36250/01032_03
- ERDÉLYI Gyula (1942): *A magyarok hadi szervezete és hadvezetési művészete ezer éven át*. Budapest: Hungária Nyomda.
- HAUSNER Gábor (2019): A Zrínyi-életmű modern katonai-szakmai interpretációja: Perjés Géza Zrínyi-képe. *Hadtudományi Szemle*, 12(Ksz.), 111–125. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.ksz.8>
- HAUSNER Gábor (2021): Zrínyi 400. A katona-hadtudós Zrínyi Miklós emlékezete a Magyar Honvédségben. *Hadtudomány*, 31(4), 118–134. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2021.31.4.118>
- HAUSNER Gábor (2022): Zrínyi hadügyi reformjai és javaslati. In HAUSNER Gábor (szerk.): *Zrínyi Miklós és öröksége*. Budapest: Ludovika, 87–97. Online: https://doi.org/10.36250/01032_07
- JÁNOSI Ferenc (1991): Zrínyi Miklós hadtudományi tanításai. *Honvéd*, 6(4), 89–94.
- KOCSIS Bernát szerk. (1986): *Válogatás a magyar hadügy írásaiból*. Budapest: Zrínyi.
- MAGYARI István (1979): *Az országokban való sok romlásoknak okairól*. Budapest: Magyar Helikon.
- PADÁNYI József – NÉGYESI Lajos (2018): Zrínyi Miklós tevékenysége a muraköz katonai védelmének megerősítésében. *Műszaki Katonai Közlöny*, 27(3), 146–163. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/mkk/article/view/1564/879>
- RUSZIN-SZENDI Romulusz (2022): Zrínyi és a modern katonai vezetéselmélet. In HAUSNER Gábor (szerk.): *Zrínyi Miklós és öröksége*. Budapest: Ludovika, 73–87. Online: https://doi.org/10.36250/01032_06
- ZRÍNYI Miklós (1986) [1652]: Vitéz hadnagy. In KOCSIS Bernát (szerk.): *Válogatás a magyar hadügy írásaiból*. Budapest: Zrínyi, 258–379.